

כמה אתה יהודי?

הדרכה מעשית לבן ישיבה: למה לי ללמוד גמרא כל היום? איך טועמים טעם בלימוד הגמרא? האם יש ערך להתייגע על 'סברא' טובה? ומה עושים כשמאבדים טעם בלימוד גמרא?

ערוך מתוך שיעור יסודי ומקיף אשר נמסר בהיכל ישיבה גדולה מתיבתא - יום רביעי פרשת וישב ערב ימי החנוכה תשפ"ד ע"י הרה"ח ר' משה קרמר שליט"א לכבוד ימי החנוכה

שְׂיֹדֵעַ לְהַבְחִין וּלְהַפִּיר בֵּין הַתּוֹרוֹת אֵיזוֹהוּ נִתְּנָה לְכַתֵּב, וְאֵיזוֹהוּ לֹא נִתְּנָה לְכַתֵּב הוּא יְכוּל לְהַפִּיר אֶת אִישׁ וְשָׂרְאֵלִי בֵּין הָאֲמוֹת (שם), רבינו מוסיף שם כי גם אם יש יהודי אשר ל"ע נראה כמו גוי גמור ומתלבש ומתנהג כאחד הריקים עדיין יהיה אפשר לזהות אותו בין כל שאר גויי הארצות.

זוהי הסיבה מדוע חז"ל אסרו לכתוב את התורה שבעל פה **מִחַמַּת שְׂפָפָה שְׂיֵהוּ וְשָׂרְאֵל בְּגִלּוֹת וְיַעֲתִיקוּ הָאֲמוֹת לְעַצְמָן תּוֹרָה שְׂבַכְתָּב עַל פֶּן נִתֵּן לָנוּ תּוֹרָה שְׂבַעֲלָ פֶה שְׂזָה אֵינָם יְכוּלִים לְהַעֲתִיק, מִחַמַּת שְׂהוּא בַעַל פֶּה** (שם) לכן התקינו וקבעו שאסור לכתוב את התורה שבעל פה, כדי שיהיה אפשר לבדוק מיהו זה שיודע תורה זו ובכך לזהות מיהו יהודי ומי לא.

אם כן נשאלת השאלה, איך נדע לבדוק ולזהות בימינו, כאשר הש"ס כבר הודפס בכמה וכמה מהדורות מפוארות ואף נכתבו ביאורים שונים ומועילים להבנת הדברים וכל בר בי רב דחד יומא יוכל לגשת אל ארון הספרים ולרכוש בקיאות מרשימה בכל סוגיות הש"ס, אם כן גם ה'גוי' יוכל לדעת תורה זו.

אך פנימיות הענין הוא כי התורה שבעל פה גם אם היא נכתבה כבר, עדיין היא לא נכתבה מעולם, והיא גם לא תיכתב לעולם, כי מהות תורה שבעל פה אינה דייקא צדדי המחלוקת אם יאוש שלא מדעת הוי יאוש או לא או צדדי השאלה בדין שומר שמסר לשומר, כי ידיעות אלו גם גוי מגושם יכול ללמוד ולדעת וכפי שראיתי בשם הג"ר מיכאל בער וייסמאנדל הי"ד שסיפר כי הוא פגש פעם כומר אחד אשר היה בקי בכל הש"ס כולו עם כל דברי התוס' על בוריים.

אלא, 'תורה שבעל פה' פירושה: ה'הבנה' וה'יגיעה' וה'ידיעה' של כל נפש ישראלית באשר היא, עד כמה היא 'שומעת' ומתייגעת לטעום את דברי התורה הקדושה, כי בוודאי

ידוע מה שמובא בספרים כי שבועות הוא יום טוב לתורה שבכתב [אשר כל התורה כולה כלולה בו] וחג החנוכה הוא יום טוב לתורה שבעל פה, לכן בבואנו אל מקום קדוש זה לישיבה קדושה אשר תפקיד בניה הוא להגות בו בתורה שבעל פה ביגיעה, ובפרט במקום קדוש זה אשר לומדים בו מתוך התקשרות וטהרה, לכן נבאר קצת ענין כללי במהות תורה שבעל פה ודרכי לימודה וקניניה.

התורה הקדושה ניתנה לנו מסיני בכל פרטיה ודקדוקיה איך לקיים מצוות ד' ולמלאות רצון הבורא, אך חז"ל אמרו (גיטין ס:): **"לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על דברים שבעל פה שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל"**, הברית אשר כרת ד' עם בניו, הקשר הנצחי בינינו לבין אבינו שבשמים הוא רק ע"י תורה שבעל פה, השכינה הקדושה אשר שורה על בני ישראל אינה שורה אלא עבור תורה שבעל פה, מאמר חז"ל זה הוא מאמר פלאי ועמוק אשר ענינו צריך ביאור והרחבה להבין מהו כוונת חכמינו ז"ל ומהי מעלת התורה שבעל פה, ומדוע לא נכרתה הברית אלא על דבר זה.

תורה שבעל פה, מהי?

רבינו ז"ל במאמרו הקדוש (כח, תנינא) מגלה כי ההבדל בין תורה שבכתב לבין תורה שבעל פה אינו רק הבדל מעשי בין התורות אשר יש מהם שנכתבו בתורה ויש מהם שנמסרו על פה, אלא יש תורה שניתנה ליכתב ויש תורה שלא ניתנה ליכתב, ואכן כך היא ההלכה כי דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכתבם וכך נפסק להלכה (ט"ז יו"ד רפג, א, אמנם עי' בש"ך שם מש"כ) כי יש איסור לכתוב בספר תורה דברים שנאמרו בעל פה מפי התנאים והאמוראים.

כיון שתורה שבעל פה היא תורה אחרת לגמרי, לכן מגלה רבינו גילוי נפלא כי **"מי**

הוא מגלה מלכותו, וכל פעולה ומעשה שהאדם עושה בזה העולם ומכוון לשם קונו הרי הוא מגלה מלכותו בעולם.

כאשר יהודי יושב ולומד וגורס דפי גמרא, כאשר האדם מתייגע להבין, כאשר הנפש משתוקקת להבין כל שורה ושורה מן התורה, כאשר המח שקוע ומעיין בדברי התורה הקדושה, הרי האדם מקיים תכליתו אשר למענו נברא ובוזה הוא מגלה המלכות/פה בעולם, וכיון שנתבאר כי תורה שבעל פה היא סימן היכרו של האיש הישראלי לכן גילוי מלכות ד' הנעשה ע"י כל אחד ואחד הוא דייקא על ידי לימוד זה.

לכן נתייסד בעולם ונתתקן הדבר באופן כזה שכל בחורי ונערי ישראל יושבים בתחילת ימיהם במשך כל שעות היום והוגים בלימוד הגמרא דייקא, ועמלים בתורה שבעל פה ביגיעה גדולה שעות ארוכות, כי כך נבנית מלכותו ויהדותו של כל אחד ואחד לפי חיבורו 'שמיעתו' ו'הבנתו' בתורה שבעל פה.

האם כל אחד ואחד מסוגל לכך?

אם היה אפשר להיות יהודי גם בלי הגמרא, ואפילו אם היה אפשר לומר כי מדובר במדרגה מסוימת אשר ניתן וצריך לזכות אליה במהלך החיים, היה אולי מקום להצטדק ולומר עדיין לא זכיתי, אין זה עדיין למדרגתי לשבת וללמוד גמרא, להתייגע על 'הבנת סברא' של תוס' וכיו"ב, אבל כיון ש'תורה שבעל פה' היא מידת יהדותינו ושורש בריאתינו ומציאות גילוי המלכות של כל אחד ואחד, לכן כל 'נפש ישראלית' בוודאי יש לה חלק ואופן ודרך בלימוד זה, ואם תתמיד בחיפוש אחר כוחותיה הפנימיים בוודאי יוכל להתחדש בדבר זה מחדש ממש.

וכן איתא (בשם האלשיך הקדוש) כי מה שאנו אומרים ותן חלקינו בתורתך, הכוונה היא על לימוד תורה שבעל פה, אשר כל אחד ואחד כפי השגתו והבנתו וכוחו מוצא בה חלק נפלא איך לאחוז ולהחזיק בעבודה זו, וכמובא בספרים כי "תורה שבעל פה גנוזה בנשמות ישראל".

לכן נבין גם מדוע בדברי הגמרא והראשונים ובכל ספרי הצדיקים ובפרט בדברי אדמו"ר ז"ל, ניתן להעמיק ולחדש ולמצוא בהם כל פעם עוד 'דערהער' ועוד 'הרגש' ועוד דבר רמז וחיידוש והבנה, כי כמו שכתב רבינו ז"ל

שחובת לימוד תורה שבעל פה הוא כפשוטו ממש, שישב האדם על התורה בעמל וביגיעה ויגרוס בהבנה את דפי הגמרא הקדושים דף אחר דף מסכתא אחר מסכתא, וכרצון רבינו הק' אשר היה פוקד תלמידיו להתייגע וללמוד הרבה דפי גמרא בכל יום כמבו' הרבה בשיחותיו ובמכתבו הידוע לחתנו, אך פנימיות הברית אשר כרת ד' עמנו על תורה שבעל פה, היא על אותה 'מתיקות' אישית של כל אחד ואחד, על אותה 'יגיעה' קטנה וגדולה של כל אחד ואחד, על אותה 'שמיעה' שכל אחד ואחד משתדל לשמוע ולהחכים ולהשכיל בדברי הגמרא והראשונים ובדברי חכמי הדורות כולם, ובפרט בתורתו הקדושה של הצדיק האמת, תורה זו לא ניתן לכתבה כי אין מציאות בעולם להעלותה על גבי הכתב לעולם כי כל אחד לפי בחינתו הוא זוכה לשמוע ולהשכיל ולהרגיש ולטעום ולהתמוגג על התורה קדושה בכל פעם ופעם מחדש.

כעת נבין את דברי רבינו, כי גם אם היה האדם מונח במקום שהוא מונח עדיין אם יהודי הוא בוודאי יש לו 'חלק' פנימי בתורה הקדושה, דהיינו 'שמיעתו' ו'טעמו' בדברי התורה הקדושה, ואם אמנם כעת היא חבויה בעמקי הקליפות אך מי שיודע מהי תורה שבעל פה יודע להכירה גם בין כל האומות.

ולכן מידת יהדותו של האדם נבחנת לפי חיבורו וקשריו עם דברי הגמרא הקדושה, לפי רצונותיו ונאמנותו לדפי הגמרא הקדושה, ועל ידי זה נבחנת מהותו גם כשהוא בין האומות או במקומות הנמוכים ח"ו.

למה נקראת תורה שבעל פה'?

בתיקוני זוהר מובא כי אליהו הנביא זכר לטוב, פתח ואמר וסידר ורמז את כל האבירים כולם אשר בגוף האדם מה הם מרמזים ומה סודם הפנימי, כאשר אליהו הנביא מגלה מהו ה'פה' הוא מכנה אותה "מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה" פירוש הדבר הוא, כי המלכות שיש לכל בן מלך לכל בן אהוב של הקב"ה הוא בחינת פה.

ביאור הענין הוא על פי דברי רבינו (קמא, עח) כי נפשות ישראל יוצאות מעולם הדיבור, היינו כי מהות האיש הישראלי הוא ה'דיבור', וכדברי הכתוב הידועים מה שנאמר בבריאת האדם 'ויהי האדם לנפש חיה' ותרגם אונקלוס לרוח 'ממלא', כי לפי דיבוריו של האדם כך

וְזֶהוּ הָעֵקֶר לְזִכּוֹת לְהַרְגִישׁ הַנְּעִימוֹת שֶׁישׁ בְּהַתּוֹרָה (שם)

וידועים דברי האגלי טל בהקדמתו "כי זה היא עיקר מצוות לימוד התורה, להיות שש ושמוח ומתענג בלימודו, ואז דברי תורה נבלעין בדמו. ומאחר שנהנה מדברי תורה, הוא נעשה דבוק לתורה" ועוד כתב שם כי בוודאי אין התענוג מגרע ממידת 'תורה לשמה' אלא אדרבה אם "לומד לשם מצוה ומתענג בלימודו, הרי זה לימוד לשמה, וכולו קודש, כי גם התענוג – מצוה".

וכבר אמרנו ראייה לזה ממה שהתקינו לומר תפילת 'והערב נא' בתוך ברכות התורה, ומעולם לא שמענו על תפילה הנאמרת בתוך הברכה, אלא בוודאי צריך להאמין ולדעת כי יש טעם נפלא ותענוג מתוך אל נפש בלימוד התורה והיא חלק ממצוות לימוד התורה ואם נאמין בה ונחפשנה בוודאי נמצאנה.

אני מנסה להתדבק בתורה שבעל פה, אך לצערי רוב היום אני בווהה ומשתעמם מול הגמרא, מה עושים?

ראשית, יש להילחם בכל כוחו לא להניח את מקומו ולהמשיך 'לרצות' לכסוף ולהשתוקק מתי יבוא לידי ואקיימנו.

כי מי שרוצה באמת ומחזיק ברצונו בתמידות ובקביעות לא יצטרך לשום עצה אחרת וכדברי המדרש על הפסוק בשיר השירים "יפה את רעייתי כתרצה: כשאת רוצה, כד את בעי אי את בעי למילף מכלום" – אם תרצי אין את צריכה ללמוד מכלום, היינו כי כח הרצון הוא למעלה מכל עצה ורעיון ולכן אם ישמור על תבערת הרצון הקדוש יכול ויכל לה.

כי כל עבודתנו הוא 'לרצות' לעבוד את ד', וכבר אנו מושרשין בשורש האומה אצל אברהם אבינו "כי אברהם היה נדיב לב הראשון. שכל עבודתו היתה רק רצון וכסופין, כי הוא היה קדם מתן תורה והיתה כל עבודתו רק רצון וחשק וכסופין דקדשה והיה חזק ועז בהרצון מאד נגד כל העולם כלו שעמדו כנגדו למנעו עד שזכה על ידי זה לשבר כל האויבים והמונעים (ליקו"ה ברכת הזמן ד)

כי תבערה זו ששמה רצון לא יכבה נרה לעולם ועד, ויכול להחזיק בה בכל מצב ומצב גם אם יעבור עליו מה, וגם לעולם הבא כאשר

(קמא, סא) כי התורה שבעל פה היא בבחינת עשות ספרים הרבה אין קץ כי יש הרבה ספרים ועוד יהיו הרבה ספרים וכולם נצרכים כי כל אחד ואחד לפי מוחו כוחו הוא מחדש את חלקו ואת הבנתו בדברי התורה הקדושה כפי מה שזוכה להתייגע בה בקדושה ובטהרה.

מתיקות וחיות בלימוד הגמרא, האריך?

לאחר שזכינו להבין כי תורה שבעל פה הוא עצם מציאותו של האיש הישראלי וכי נשמת האדם ונפשו כרוכים ותלויים בדבר זה, עומד לו המבקש ושואל מעמקי לבו, איך? איך זוכים להרגיש חיות בדבר זה? איך ניתן להרגיש 'גישמאק' בתוס' מפותל, איך ניתן לחוש תענוג אמיתי בסברא של רבי עקיבא איגר, איך?

ראשית, יש לזכור מה שכתב רבינו ז"ל (קמא, קכא) **כְּשֶׁאֲדָם רוּאָה וְלוֹמֵד בְּסֵפֶר וּבְכָל מְקוֹם שֶׁהוּא רוּאָה וְלוֹמֵד, מוֹצֵא אֶת עֵצְמוֹ הֵינוּ שְׁלוֹקֵךְ לְעֵצְמוֹ מוֹסֵר, וְרוּאָה פְּחִיתוּתוֹ וְשִׁפְלוּתוֹ בְּכָל מְקוֹם בְּאֵיזָה סֵפֶר שֶׁהוּא בָּא וּמְעִין שֵׁם זֶה סִימָן שֶׁחָפֵץ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ**. אַז אֲמַרְתִּי הִנֵּה בְּאֵתִי בְּמַגֵּלֶת סֵפֶר כְּתוּב עָלַי - "זֶה סִימָן" לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אֱלֹקֵי חֻפְצָתִי "כְּנִ"ל, ולעניינינו הכוונה היא, כי אם האדם רוצה 'למצוא' את עצמו בדברי הגמרא או בכל ספר קדוש, ולהרגיש חיבור אמיתי לדברי הספר אם זה בספרי מוסר כדברי רבינו, אם זה חיבור וחיות והנאה לדברי הגמרא או שאר ספרים אחרים, אם רוצה האדם שיהיה אצלו בחינת 'כתוב עלי', להרגיש שהענין מדבר אליי ואל נשמתו, יש לזכור 'לעשות רצון אלוקי' ולחדד הידיעה כי אנו לומדים רק בשביל השם יתברך וכדי לקיים רצונו אשר צוה והגית בו יומם ולילה ולהזכיר לעצמינו בכל פעם קודם הלימוד ובתוך הלימוד כי אין אנו לומדים להתייחר או לקנטר ח"ו או לשום כוונה אחרת אלא אך ורק לעשות רצון אלוקי חפצתי, וללמוד 'מיט א ריינקייט', ואז זוכים להרגיש איך הגמרא מדברת אליי, איך כל מה שאני לומד 'כתוב עלי'.

שנית, יש 'להאמין' כי יש בתורה טעם נפלא ונעים, ותענוגי התורה הם התענוגים האמיתיים, וכדברי רבינו ז"ל (תנינא, עא) **פִּי יֵשׁ נְעִימוֹת בְּתוֹרָה**, ואם נאמין כי 'יש' נעימות ובוודאי היא קיימת וטמונה בתוך אותיותיה, אז נזכה גם להשיגה ולהרגישה, **אֲשֶׁרִי הַזּוֹכֶה לְהַרְגִישׁ נְעִימוֹת הַתּוֹרָה כִּי יֵשׁ נְעִימוֹת בְּתוֹרָה**

(קמא, כ) צָרִיךְ לוֹ מִתְחִלָּה לְשַׁפֵּךְ תְּפִילָּתוֹ לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כְּדֵי לְעוֹרֵר לִב הָעֲלִיוֹן לְהִשְׁפִיעַ עָלָיו דְּבוּרִים כְּנִחְלִי אִשׁ וְאַחַר כֵּן יִתְחִיל לְבָאָר כִּי אַחַר כֵּן נִפְתַּח הַצּוּר וַיִּזְוֹבוּ מִימֵיו הֵינּוּ בְּאוּרֵי הַתּוֹרָה, כִּי צָרִיךְ לְשַׁפֵּךְ אֶת הַלֵּב בְּדַמְעוֹת וּבְתַחֲנוּנִים לִפְנֵי ד' שִׁיזוּכָה לְהַבִּין דְּבְרֵי הַתּוֹרָה וְאוֹ מִתְקִיִּים בּוֹ וַיִּזְוֹבוּ מִימֵיו וְיִוֹכַל לְלַמּוֹד וּלְהַבִּין כְּאוֹת נַפְשׁוֹ בְּשִׁלִּימוֹת.

וזכורני כי שמעתי מספרים על החזו"א ז"ל אשר היה לומד בחברת כמה חברים או תלמידים וכאשר היו מתקשים להבין בתלמודם היו פורשים כל אחד לקרן זוית ומתפללים לפני ד' בכל לבם ולאחר שחזרו לתלמודם היו הדברים שמחים כנתינתם מסיני, וכך נהג רבינו ז"ל בעודו ילד קטן, כִּי בְּתַחֲלָה הָיָה לּוֹמֵד מְשֻׁנִּיּוֹת וְלֹא הָיָה מְבִין לְמִוּדוֹ וְהָיָה בּוֹכֶה הַרְבֵּה לִפְנֵי ה' יִתְבָּרַךְ שְׂאִיר עֵינָיו. וְהָיָה בּוֹכֶה וּבּוֹכָה כֹּל כֵּן עַד שֶׁזָּכָה שְׂיִוְכַל לְלַמּוֹד מְשֻׁנִּיּוֹת, וְכֵן אַחֲרֵי־כֵן לָמַד שְׂאָר סְפָרִים וְלֹא הָיָה מְבִין גַּם כֵּן וְהָיָה בּוֹכֶה וּבּוֹכָה גַּם כֵּן הַרְבֵּה מְאֹד עַד שֶׁזָּכָה לְהִבְיָנֵם. וְכֵן בְּלִמּוּד זֶה רְכַבְתִּי הָאָרֶץ, ז"ל, הָיָה בּוֹכֶה גַּם כֵּן הַרְבֵּה עַד שֶׁזָּכָה לְהִבְיָן. (שבחי הר"ן ו)

ובפרט לאחר שזכינו למתנה המופלאה של ה'התבודדות' אשר בה יוכל כל אחד לפרש כל שיחתו לבקש מהקב"ה שיוכל לשבת וללמוד כל היום כולו ולהרגיש חיות וטעם בתורה, כי הרי הלב רוצה לשמוע בקול ד' וכברי רבינו ז"ל (קמא, קלז) חֲלָקִי ה' אֲמַרְתִּי לְשֹׁמֵר דְּבָרֶיךָ (תְּהִלִּים קי"ט) הֵינּוּ שֶׁחֲחַלְקִי אֲלָקִי מִמַּעַל שְׁיֵשׁ לִי אֹמֵר לִי וּמְלַמֵּד אוֹתִי לְשֹׁמֵר דְּבָרֶיךָ, אך שאור שבעיסה מעכב, אבל ע"י דיבורי ההתבודדות הבאים מתוך הלב פנימה מתעוררת האלוקות הנמצאת בתוך לבו של האדם כִּי עֵקֶר הָאֱלֻקוֹת בְּלֵב, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "צוּר לְבָבִי" (שם, קלח), והלב שואג אל ד' בעת ההתבודדות רצוני לעשות רצונך וללמוד תורתך בהתמדה ובהבנה, ואז ישמע ד' אל שועתו וימלא משאלותיו במידה טובה.

ישולם שכרינו לא נזכה אלא לעולמות של כיסופים קדושים וְזֶהוּ עֵקֶר תַּעֲנוּג עוֹלָם הַבָּא שְׂאֵז יִזְכּוּ לְרַצּוֹן וּלְכִסּוּפִין בְּחִינַת רַעְוָא דְרַעְוִין שֶׁהוּא בְּחִינַת הַסְּתַלְקוֹת מִשָּׁה וְהוּא בְּחִינַת אַרְבַּע מֵאוֹת עֲלָמִין דְּכִסּוּפִין דִּיְרִתִּין צְדִיקָא לְעֲלָמָא דְאַתִּי. הָרָא הוּא דְכָתִיב " אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁקָל כֶּסֶף" וְכו' כְּמִבְאָר בְּזֶהר הַקְּדוּשׁ (א קכג) דְּכִסּוּפִין דִּיקָא. כִּי אֵז יִזְכּוּ לְצִמְאוֹן וּלְכִסּוּפִין אֲמַתִּיִּים לְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שְׂזֶהוּ עֵקֶר הַתַּעֲנוּג שֶׁל עוֹלָם הַבָּא שְׂיִזְכּוּ בְּכָל פַּעַם לְרוֹת צִמְאוֹנָם (שיחות הרן, רנט).

שנית, צריך לדעת כי על ידי הנענוע שמתנועעים בשעת הלימוד ומעוררים את הגוף ללמוד תורת ד' עי"ז גם הנשמה מתעוררת והמח נפתח מחדש להבין דברי התורה הקדושה, ובזוה"ק (פר' פנחס דף ריח ע"ב; ע"פ פירוש 'מתוק מדבש') מובא: "וכן אמר ר' אבא לר' יוסי: שאלתי את ר' שמעון מה הטעם שכל העמים שבעולם אינם מתענועים אלא ישראל לבדם; כי כאשר הם עוסקים בתורה הם מתענועים לכאן ולכאן בלא שום לימוד והרגל מאיזה אדם בעולם, והם אינם יכולים לעמוד על מעמדם?"

"ישב ר' שמעון, בכה ואמר: אוי לבני האדם שהולכים כבהמות השדה בלא התבוננות, כי אם יתבוננו יראו כי בדבר זה בלבד יש היכר בין נשמות הקדושות של ישראל לבין נשמותיהם של העמים. כי נשמותיהם של ישראל נחצבו מנר הקדוש הדולק, שנאמר נר ה' נשמת אדם, שממנה נחצבת נשמת האדם. וזה הנר בשעה שנדלק מן התורה העליונה אורו אינו שוקט אפילו רגע, אלא מתענועע לכאן ולכאן. כעין זה הם ישראל, שנשמתם היא מתוך אורתו אור הנר, ולכן כיון שהם אומרים אפילו דבר אחד של תורה, הרי אור נשמתם דולק ומתלהב בקרבם, ולכן אינם יכולים לשקוט ולנוח, ומתענועים לכאן ולכאן ולצדדים כמו הנר, שנאמר נר ה' נשמת אדם.

אך יותר מזה כתב בסידור היעב"ץ: "ובוודאי מתעורר החום הטבעי ע"י ההתנועעות, והוא המעורר ומקיץ לנפש מתרדמתה שיתיישר בקריאת דברי תורה וקדושה.

אך בוודאי כי ראשית לכל הוא תפילה, ובפרט להתפלל על הבנת התורה וכדברי רבינו ז"ל